

об'єднанням ще в минулі десятиліття. Разом з тим, цей факт змушує лідерів православних сект шукати більш гнучкі форми організації своєї релігійної практики.

Варто відзначити вплив молоді на духовний стан сучасного православного сектантства. Молоді віруючі інтенсивно привносять в общини світські інтеереси і настрої, намагаються радикально впливати на традиційні віросповідні й організаційні принципи, відверто виступають проти косервативних елементів в ідеології й культовій практиці. Лідери православних сект розуміють, що молодь - майбутнє релігійних об'єднань православного походження, а тому прагнуть віднайти компромісні засади взаємодії віруючих різних вікових категорій.

Таким чином, трансформація віросповідних основ сучасного православного сектантства очевидна. В умовах загострення глобальних проблем сучасності: загрози ядерної війни, екологічної, енергетичної, демографічної, криз техногенних катастроф й інших інтерсоціальних проблем зростають містичні настрої, поглиблюється есхатологічна спрямованість змісту проповідницької діяльності, посилюються харизматичні впливи.

Головним чинником розвитку і поширення сект православного походження постає фактично відмова Православної Церкви від ідеї модернізації й адаптації в умовах постмодерну, що означає втрату впливу православ'я на суспільство і відхід парафіян. Ми маємо на увазі тих парафіян, які прагнуть очистити православну віру, не пориваючи з нею повністю. Саме для них духовним притулком і засобом повернення до істинної віри виступають православні секти.

Михайло ЧЕРЕНКОВ (Київ)

ЄВАНГЕЛЬСЬКЕ ХРИСТІЯНСТВО ЯК РЕЛІГІЙНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН У ПОСТМОДЕРНОМУ ДИСКУРСІ

Протестантизм, як найбільш динамічна конфесія в умовах глобалізації і постмодерну, в Україні представлений переважно пізніми течіями, найбільш масові та впливові серед яких відносяться до євангельського протестантизму. Євангельський протестантизм – це дослідницький конструкт, що дозволяє об'єднати декілька протестантських конфесій в одну групу за неформальною ознакою, вказуючи на відносний характер конфесійних кордонів та переглядаючи існуючі у сучасному протестантизмі демаркації. В той же час євангельський протестантизм як спільнота віруючих, яка не співпадає з богословськими та історичними ідентичностями груп, стає реальністю сучасного релігійного життя. Визначити зв'язок дискурсивних та соціальних практик, теоретичного осмислення трансформацій всередині протестантизму і автентичної логіки релігійних спільнот стає актуальним дослідницьким завданням.

П. Бергер та Т. Лукман, вказуючи на сконструйований характер соціальної реальності, закликають відмовитися від спроб відновити тотожність ідеальних типів та реальних феноменів та визнати проблему співвідношення між повсякденними типізаціями та соціальними конструктами: «Пуританин знав, що він – пуританин, та без особливих зусиль визнавався таким, зокрема, англіканцями; але соціолог, який хотів би перевірити тезу Макса Вебера про протестантську етику, повинен спиратися на дещо інші та більш складні процедури задля того, щоб «пізнати» емпіричні референти веберівського ідеального типу»³¹⁵.

³¹⁵ Бергер П. и Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М., – 323 с.

У руслі цієї логіки можна говорити, з одного боку, про те, що євангельський протестантизм став реальністю ще задовго до його типізації; з іншого боку, про те, що методологічні конструкти впорядковують соціальну реальність та формують новий її ґештальт.

Різні протестантські течії та групи до початку ХХ ст. об'єднувалися за двома ознаками: визнання авторитету Писання та виправдання вірою. Однак, під впливом ліберального протестантського богослов'я, відбувається диференціація протестантизму на власне протестантизм та євангельський протестантизм. Фактором, що дозволяє розрізнити ці напрями, є неоднозначне розуміння співвідношення між особистою вірою та її соціальними вимірами. Як зазначає євангельський богослов Р.Ч. Спраул, «Євангельським християнином ставав тепер кожний, хто вірив в особисте спасіння завдяки особистій вірі, на відміну від тих, хто сприймає спасіння переважно у суспільних або культурних формах»³¹⁶.

Богословські дискусії призвели до виникнення ліберальних та консервативних, модерністських та фундаменталістських течій. Можна передбачити соціально-історичну обумовленість даної диференціації, з чого походить висновок про особливий зв'язок євангельського протестантизму з сучасними суспільними та культурними процесами, його внутрішню співвіднесеність з ними.

Акцент євангельських християн на особистому благовісті, як основної форми місіонерського служіння, проявився в синонімізації слів «євангельський» та «євангелічний». У німецькомовному світі говорять переважно про «євангелічну церкву», позначаючи тим самим протестантські церкви. На рівні розмовної практики це визначення протиставляється церкві католицькій. Але самі представники євангельського («євангелічного») богослов'я говорять про власну неконфесійність: «Вислів «євангелічна» не можна, та й взагалі неможливо розуміти з позиції конфесійної винятковості (хоча б тому, що він, перш за все, рішуче відсилає до Біблії, яка в тій чи іншій формі вшановується усіма конфесіями)»³¹⁷.

Більш того, К. Барт стверджує, що протестантська та євангельська церкви не завжди співпадають, але «євангелічне богослов'я» присутня і у вченнях історичних церков: визначення «євангелічна» означає тут, по суті, кафолічні, екуменічні (якщо не сказати «соборні») безперервність та єдність христоцентричного богослов'я³¹⁸.

З позицій історичних церков протестантизм здається протестним релігійним рухом, якісна своєрідність якого визначається негативною логікою критики та опозицією щодо історичної церкви. При цьому ігнорується той факт, що, використовуючи слово «протестантизм», об'єднують в одну категорію велику кількість церков та рухів, які відрізняються за своєю історичною роллю, богословським підґрунтям, соціальною спрямованістю.

Підкреслюючи різноманітність складу протестантського співтовариства та виокремлюючи в ньому євангельський протестантизм, ми тим самим звертаємо увагу на різноманіття інтерпретаційних можливостей, які закладені в архітектоніці протестантського віровчення, а також виокремлюємо одну з них – євангельську віру – як бідну та доступну для широких верств, особистісну та не замішану на обряді, принципову та консервативну.

Сучасність парадоксальним чином знову актуалізує образ народної, доступної, масової віри: «Знаходиться в опозиції до буржуазії – це, безперечно, сучасна фігура. Однак симптоми подібного відчуження можна знайти вже серед релігійних дисидентів епохи Реформації»³¹⁹. Протестантське духовенство асимілювало подібних богословів-

³¹⁶ Спраул Р.Ч. Верой единой. Евангельское учение об оправдании. – СПб., 2005. - С. 16.

³¹⁷ Барт К. Введение в евангелическую теологию. – М., 2006. - С. 15.

³¹⁸ Там само.

³¹⁹ Уолцер М. Компания критиков. Социальная критика и политические пристрастия ХХ века. – М., 1999. – С. 25.

вільнодумців, які залишалися в опозиції до офіційної церкви, аристократії, купецтва, і тому робили кар'єру або в університеті, або в громаді.

На думку М. Уолцера, навіть риторика реформаторів видається актуальною та включеною в сучасний суспільний дискурс: «Первісною, або ж природною мовою критики є народна мова. Кращі критики просто використовують цю мову, підіймаючи її до нових рівнів сконцентрованості та логічної переконливості. Такою є мова памфлетів Лютера»³²⁰.

Існують чисельні критерії, що дозволяють виокремити протестантизм як самостійний релігійно-соціальний тип: відношення до влади, обрядовості (таїнства, літургія, канони), ієрархії, членства у церкві.

Показовим є те, що деякі католицькі богослови ототожнюють весь протестантизм з «євангелічним» богослов'ям³²¹. Слід ще раз зазначити, що в німецькій мові поняття «євангелічне» та «протестантське» є тотожними, а в українському суспільстві словом «баптисти» називали тривалий час всіх протестантів.

Однак багато представників історичного протестантизму («магістерської Реформації») виокремлюють євангельські церкви як маргінальні в протестантському співтоваристві. Так, П. Тілліх говорить про сектантські та євангельські маргінальні рухи як про «найвищою мірою примітивні та неглибокі». На його думку, «проповідь середньої якості не здатна досягти людей нашого часу», бо «християнські символи – не нісенітниця, що не сприймаються запитуючим розумом сучасної людини»³²².

Євангельський протестантизм можна вважати спільною назвою радикальних течій протестантизму, перш за все баптистських та п'ятидесятницьких. Цікавий коментар відносно виділення євангельського протестантизму в окремий релігійно-соціальний тип дає французький соціолог Ж.-П. Віллем: «Євангелічний протестантизм – войовнича форма християнства, яка наполягає на доктринальному та етичному єдності віруючих та на прозелітичній причетності кожного, постає як одна із форм сучасного переустрою релігійності, які, зі скидкою на особливості кожної конфесії або релігії, можна зустріти в кожному релігійному світі...»³²³.

Євангельська субкультура займає особливе місце між ліберальним конформізмом та сепаратистським фундаменталізмом. Успіх євангельського руху можна пояснити засвоєною його представниками логікою відмінностей, негативною ідентичністю, яка розбудовується на основі критики історичних церков.

Євангельських віруючих відрізняють три головні особливості – місіонерська активність, особисте благочестя та консервативне богослов'я. Згідно з цими особливостями, типовими для євангельського співтовариства можна вважати баптистські та п'ятидесятницькі громади, які наголошують на особливій важливості хрещення за вірою як способу входження до істинної церкви.

Євангельське християнство постає більш динамічним, ніж історичні церкви. Швидке зростання кількості п'ятидесятників в країнах третього світу примусили католицьку церкву поновити єкуменічний діалог й визнати успіх та позитивний внесок євангельських церков в процес поширення та оновлення християнства. Серед позитивних моментів визнається живе поклоніння, активна громадська діяльність та акцент на особистій молитві та покаянні. Разом з тим, критиці піддаються інші особливості сучасних євангельських церков – євангеліє добробуту, надмірна емоційність та шоу-індустрія в служінні.

Критичний аналіз соціальних вимірів євангельських громад знаходимо в працях В. Солодовнікова³²⁴. Колишній професор Московської богословської семінарії ЄХБ, він перейшов у лютеранство, звинувативши євангельські церкви в сектантстві, «тиранії

³²⁰ Там само. – С. 29.

³²¹ Хёффнер Й. Христианское социальное учение. – М., 2001. – 324 с.

³²² Тилліх П. Избранное. Теология культуры. - М., 1995. – С. 272.

³²³ Віллем Ж.-П. Європа і релігії. Ставки ХХІ ст. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – С. 228.

³²⁴ Солодовников В. О чем я думаю на самом деле. – М.: СЛЧ, 2006. – 74 с.

робітників та селян», «геноциді проти інтелігенції». Подібна критична саморефлексія парадоксальним чином узгоджується з негативними суспільними стереотипами. Як зазначають вітчизняні дослідники, серед значної частини населення України зберігаються сталі упередження проти євангельських церков, які розглядаються як «деструктивні культури», «чужі» та «ворожі» до української культури релігійні об'єднання³²⁵. Спираючись на веберівську опозицію церква-секта та наповнюючи її при цьому довільним смислом, сектознавці відмовляють євангельським протестантським громадам у праві носити назву церков.

Варто згадати, що феномен євангельського християнства чудово осмислений та проілюстрований ще У. Джеймсом, який в своїй класичній праці «Різноманітність релігійного досвіду» протиставляє церкву як соціальний інститут та євангельську віру як подію та стан духовного життя³²⁶.

В історичному смисловому горизонті євангельські християни відносяться до так званої радикальної реформації. На відміну від магістерської реформації, вони ідентифікують себе з духовним рухом, який є цілком незалежним від влади і великої політики: «Не як державна інстанція, не як церковно-організована сила, а як сила духовна та моральна в першу чергу, релігія отримала сьогодні можливість вступити в діалог зі світом, доля якого залежить зараз від моральної спроможності людського суспільства перед ним, від вирішення глобальних проблем»³²⁷.

«Євангелізм», «євангельське християнство» концептуалізовані в дослідженнях В. Бачиніна та І. Подберезького, які протиставили їх офіційному історичному християнству. Російський протестантський соціолог В. Бачинін запропонував цілком обґрунтовану типологію соціальних світів, в яких раніше існувала та продовжує власне існування роз'єднана та шукаюча цілісності душа східних слов'ян: візантизм, євангелізм, секуляризм. Якщо візантизм був охарактеризований такими протилежними за поглядами мислителями, як К. Леонтьєв та М. Бердяєв, а секуляризм став однією з найбільш обговорюваних тем міжконфесійних зустрічей та богословських конференцій, то про євангелізм як цілісний світогляд та образ справжнього християнства поки що можна знайти лише окремі думки та інтуїції.

Ще одне теоретичне зусилля з метою специфікації євангельського протестантизму роблять українські релігієзнавці. В. Любашенко пропонує дещо умовну, але в той же час евристичну типологію протестантизму, протиставляючи «високу» та народну (радикальну) Реформацію. Відомо, що ще В.Д. Бонч-Бруєвич вказував на соціальну неоднорідність євангельського руху, виокремлюючи заможні класи та бідних штундистів, які «бажали цілком перебудувати життя на євангельських засадах, знаходячи в Євангелії комуністичні основи життя, в той час як перші прагнули лише особистого самовдосконалення та широкої благодійності»³²⁸.

Ю. Решетніков та С. Санніков у спеціальному дослідженні поділяють світове християнство на три категорії церков: історичні (православ'я та католицизм), протестантські («магістерська» Реформація) та вільні протестантські церкви³²⁹.

Вважаємо, що подібні класифікації не лише умовні, що визнають і самі їх автори, а й хронологічно детерміновані, тобто відповідають певному історичному періоду, а не загальній логіці історичного розвитку. В наш час навряд чи доцільно говорити про історичні та неісторичні, «високі» та «низькі» церкви або ж поділяти протестантизм на

³²⁵ Назаркіна О.І. Протестантські конфесії України в 90-ті роки ХХ ст.: баптистські та п'ятидесятницькі течії: Автореф. канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний ун-т — Донецьк, 2003. — С.3.

³²⁶ Джеймс У. Многообразие религиозного опыта. — М., 1993. — 432 с.

³²⁷ Гараджа В.И. Социология религии. — М., 1996. — С. 215.

³²⁸ Бонч-Бруєвич В.Д. Преследование баптистов в России // Вестник Европы. — 1913. — №6. — С. 160.

³²⁹ Решетніков Ю., Санніков С. Обзор истории евангельско-баптистского братства в Украине. — Одесса, 2000. — 246 с.

церкви та секти. В сучасному світі релігію не стільки успадковують, скільки обирають. А тому в кожній церкві присутні індивіди, внутрішній духовний світ яких є неповторним та створеним особистісним вибором. Так що бути протестантом можна і в православному церковному вимірі, так саме, як і навпаки – бути православним за культурою і богослов'ям й водночас належати до протестантської церкви. Церкви зараз – це, скоріше, не інститути, а духовні рухи, які важко виокремити, пов'язуючи з міжконфесійним та міжденомінаційним поділом.

З іншого боку, фактом залишається існування чисельних церков, серед яких саме протестанти краще за інших сформували власну специфікацію. Зараз діють тисячі протестантських рухів та союзів, при чому процес відокремлення продовжується досить інтенсивно. І все ж слід визнати, що євангельське християнство не повинне змиритися з доленосним для подальшої історії розколом на «високе» та «низьке». «Високий» протестантизм став таким за умов союзу з політичною владою та національною культурою. «Низький» же протестантизм – це опозиційна течія, яка під впливом зовнішніх обставин перетворилася на субкультуру.

Існування в розділеному виді знесило реформоване християнство: в одному випадку – через елітаризм та секуляризацію, в іншому – через народництво та консерватизм. Саме тому сьогодні для протестантизму настає історичний момент об'єднання всіх рухів в євангельське християнство, яке б успішно перетворилося із субкультури на повноцінну соціокультурну та соціально-політичну реальність, зберігаючи при цьому критичну дистанцію та нонконформістський духовний радикалізм, притаманний для народної Реформації. Як було проголошено на Лозанському конгресі зі всесвітньої євангелізації: «Майбутнє належить масам. Вони володіють необхідною „чутливістю до Благої вісті“»³³⁰.

Реформація була саме таким радикальним соціальним рухом, народним за масштабом і, при цьому, релігійним за своєю спрямованістю. Е. Хоффер підкреслює: «Головною рушійною силою змін в минулому були релігійні рухи. Релігійний рух на етапі підйому, коли все змінюється, широко відкритий для нових поглядів та методів. Тому Реформація сколихнула західний світ»³³¹.

Осмыслиючи проблему заглибленості у традицію і культуру українського народу, С. Головащенко приходять до висновку, що протестантизм в Україні в історичному контексті являє собою результат надзвичайно складних та тривалих пошуків; етноспецифічні риси євангельського руху в Україні свідчать про самобутню основу духовного пробудження, яке відчуло вплив західної християнської традиції³³². Вільнодумство, ересі та секти в православ'ї, діяльність братств та окремих духовних лідерів підготували розвиток євангельського руху у ХІХ ст.

Як підкреслює протестантський історик С. Савинський, необхідно переглянути спрощений погляд на походження українського баптизму як «продукту злоряксивої німецької пропаганди»: «Згідно з сучасною концепцією виникнення перших російсько-українських громад, це був самобутній процес, що походив з глибин народного духу: духовне пробудження народу відбулося під впливом Євангелія при дії Святого Духу у певних історичних обставинах»³³³.

Внутрішньо властива гетерогенність, якісна неоднорідність протестантизму як духовного руху відбивається у різноманітті соціальних форм, відкриваючи чисельні можливості для пошуку оптимальної моделі відносин індивіда, Церкви, суспільства, держави.

³³⁰ Ньюбигин Л. Раскрытие тайны. Введение в теологию миссии. – М., 2006. – С. 145.

³³¹ Хоффер Э. Истинно верующий. – Минск, 2001. – С. 20-21.

³³² Головащенко С. Протестантизм и славянский мир: личность в сообществе (к проблеме укоренности традиции) // История євангельско-баптистского движения в Украине. Материалы и документы. – Одесса, 1998. – С. 5-17.

³³³ Савинский С.Н. История русско-украинского баптизма. - Одесса, 1995. - 128 с.

В архітектоніці протестантського віровчення акцент на особистісному аспекті та внутрішньому досвіді блокує саму можливість універсальної симфонії як тотальності, в якій особистість підкоряється авторитарному чи соборному началу, а внутрішнє втрачає автономію та включається в імперативну логіку соціального.

Автономія особистості як суб'єкта релігійних відносин та співприсутність (навіть агоністика) альтернативних соціальних форм та структур відрізняють протестантизм від історичних церков та роблять його важливим фактором духовного життя за умов активної апології свободи совісті і принципової опозиції до тотальності.

Слід відзначити, що природною умовою релігійної свободи є наявність альтернативи, можливості обирати недомінуючу традицію. Протестантизм в Україні – це не тільки інослав'я та віра європейців, але й віра тих українців, які не поділяють фундаментальні презумпції візантизму: принцип тотальності, винятковості, колективізму, традиціоналізму.

Євангельський протестантизм є відкритим та, відповідно, адогматичним; він протистоїть і візантизму як тотальності релігії та влади, і секуляризму як тотальності світськості. Він є реформаційно спрямованим, тобто орієнтованим, на майбутнє, на відміну від релігійного традиціоналізму, зануреного в історичний досвід патристики або схоластики. При цьому для євангельських віруючих властива богословська ортодоксія та консервативна соціальна позиція.

Таким чином, євангельський протестантизм являє собою продовження Реформації всередині протестантської церкви, нескінчене напрацювання форм, найбільш адекватних сучасним духовним викликам та соціальному контексту, який постійно змінюється.

Віталій ДОКАШ (Чернівці)

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ ХАРАКТЕР ЕСХАТО-СОТЕРІОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПТІВ НОВІТНЬОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ

Для постмодерну, як останнього із трьох стазисів розвитку європейської культурної свідомості, характерним є нове сприйняття людиною самої себе, суспільства, світу та Бога (Християнство доби постмодерну. - К., 2005.- С.5). В цьому контексті можна говорити про такі риси сучасних релігій як просвітительський модернізм та лібералізацію церковного життя, активне входження церкви у «світ». Найбільше це притаманне течіям пізнього та новітнього протестантизму, що, за увагою В.Лук'янця, слід розуміти як особливий настрій чи настроєність на нові форми життєдіяльності (Постмодерн: переоцінка цінностей.- Вінниця, 2001.- С.7-8). Ці форми в рамках теологічних доктрин протестантизму реалізують таку характерну рису постмодерну як світоглядне розчарування в різних духовних системах, започаткування «традиції відмови від традиції» (Е.Джелнер), девальвація ідеології фундаментальних істин (Р.Бультман, Ч.Додд); потреба в постматеріальних цінностях, зокрема таких як людяність, чутливе та ніжне відношення до людей, підняття самозначимості особи на противагу актуалізації ідеї гріховності. Тим самим нібито на зміну зраціоналізованому вченню приходить глибокоемоційне та прагматичне сприйняття світу й суспільного простору, бажання дати віру в їх зміну, удосконалення, що й можна кваліфікувати як постмодерністську релігійну чуттєвість з такими характеристиками як плюралізм, відмова від абсолютної істини, поява нового, зміна означених станів, антропогенність.

Постмодернізм, як вважають українські релігієзнавці, знаходить своє відображення і в ряді інших рис. Так, сьогодні спостерігається розмивання самої ідеї Бога. З одного боку, антропоморфні уявлення про нього змінюються духовними (трансцендентний Абсолют –